

Fahriye Emgili, **Boşnakların Türkiye'ye Göçleri 1878-1934**, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul: Nisan 2012, 520 sayfa.

Kasım BOLAT

Osmanlı ve Modern Türkiye tarih yazıcılığında sevindirici gelişmeler oluyor. Özellikle göç konusu ile birlikte nüfus tarihi çalışmalarının da yapılması tarih yazıcılığına önemli katkıları olmaktadır. Osmanlı Devleti, Rumeli topraklarında 500 yıl boyunca Türk-İslam yönetimi sergiledi. Bundan dolayı da genel olarak söylendiği gibi, Balkanlar'da Osmanlı mirası aramak yersizdir. Çünkü bizatihi Balkanlar, Osmanlı'nın kendisidir. Bu nostaljik durum ve anlatım 19. Yüzyıldan itibaren kökünden değişmeye başladı. Devlet, bölgede siyasi hâkimiyetini kaybettiği gibi kültürel, milli, manevi ve demografik olarak ta kayıplara uğradı. Milyonlarca insan göç etmek zorunda kaldı. Yüz binlercesi ise çeşitli şekillerle katledildi yâda asimile edilmeye çalışıldı. Bu durum Kırım, Kafkasya ve Rumeli topraklarından Anadolu'ya göçler şeklinde kendisini gösterdi. Bölgeden sadece Türkler göç etmiyordu. Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Çerkezler, Çingenerler, Arnavutlar ve Boşnaklar da Türkiye'ye çeşitli baskı ve hayat kaygısından dolayı göç ediyordu. Bu göç eden etnik ve dini gruplar arasından Boşnakların Anadolu'ya göç etmeleri ve yerleşmeleri ayrı bir tartışma ve inceleme konusu olacak kadar önemlidir. Bundan dolayı, Dr. Fahriye Emgili'nin yazmış olduğu ve Nisan 2012'de piyasaya çıkan Boşnakların Türkiye'ye göçü 1878-1934 kitabı ayrıca dikkat çekmektedir.

Kitap, uzun ve yorucu bir doktora çalışmasından sonra ortaya çıktı. Ayrıca, böylesi önemli ve çok dilli bir çalışma için gereken disiplinleri Sayın Emgili'nin kitabında görebiliyoruz. Bunun en büyük avantajı, kitapta da görüldüğü gibi, Boşnak, Sırp ve Makedon arşivlerini kullanabilme ehliyeti veriyor. Sayın Emgili'de bu durumu gerektiği gibi eserinde çok güzel bir şekilde göstermiştir.

Kitap, beş ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- 1- Balkanlar ve Bosna Hersek

- 2- Avusturya- Macaristan Yönetimi ve Boşnakların Göçüne Yol Açan Gelişmeler 1878-1918
- 3- Berlin Kongresinden Sonra Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü
- 4- Osmanlı İskân siyaseti ve Boşnak Muhacirler
- 5- Cumhuriyet Döneminde Boşnakların Türkiye'ye Göçü ve İskânı

Aynı şekilde kitabı iki ana bölüme ayırarak olursak, 1878 Berlin Antlaşması sonrasında Boşnakların Türkiye'ye göçü, ikinci olarak ise; mübadele sonrasında Boşnakların Türkiye'ye göçü şeklinde olabilir.

Eser, 1878 öncesi Bosna- Hersek'in durumunu ve Osmanlı Devleti ile olan ilişkisini genel bir bilgi çerçevesinde okuyucuya sunuyor. Bu şekilde 1878 öncesi Bosna- Hersek tarihi altyapısı oluşturulmaya çalışılıyor. Berlin antlaşmasına kadar çizilen tablo nostaljik bir anlatımın ürünü olarak ortaya çıkmış. Eser okunduğunda Bosna- Hersek ile Osmanlı Devleti yönetimi arasında hiçbir problemin olmadığı gibi bir anlam çıkıyor Ancak ne zamanki Avusturya- Macaristan, Bosna- Hersek'i işgal ediyor; bölgede o zaman problemin ve sıkıntının oluşmaya başladığı görülüyor. Eserde 1878 öncesi Bosna- Hersek meselesi sanki saklanmış gibi hiç bahsedilmiyor. Özellikle II. Mahmud ve Tanzimat sonrasında bölgede idari ve askeri meseleler ortaya çıkıyor. Diğer yandan Ahmed Cevdet Paşa, hem *Maruzat*'ta hem de *Tezakir*'de Bosna- Hersek teftişine gittiğinde bölgede yaptığı çalışmaları raporlara dayanarak detaylı bir şekilde yazıyor.

Boşnakların Anadolu'ya göç etme sebepleri arasında 1878 sonrası Avusturya- Macaristan ordusunda askere katılma meselesi gösteriliyor. Durum doğru ancak, Boşnakların askerlik konusundaki tutumları 1878 sonrasında ortaya çıkmamıştır. Ahmed Cevdet Paşa'nın Bosna teftişinde en çok uğraştığı konulardan birisi de Boşnakların askere alınma konusudur. Cevdet Paşa'nın *Maruzat*' da anlattığı gibi, Boşnakları askere alma konusunda çeşitli taktikler uygulandığı görülüyor. Hem dini söylem hem de Cevdet Paşa'nın askere alınacak gençleri teşvik edebilmek için askerlik kıyafetini değiştirmiş olması biraz olsun asker alımında ilerleme sağlanmıştır. *Maruzat*'taki şu kayıt Osmanlı dönemindeki Boşnakların askere alımını çok güzel özetlemektedir;

“Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra devletin kurduğu düzenli ordu için asker alımı gerekti. Ancak, İşkodra, Hersek ve Bosna'dan ve bazı memleketlerden asker alınamadı. Bunun üzerine devlet, Bosna üzerine 6 defa asker sevk etti. İki defa devlet askeri bozulmuş olmasına rağmen, 4 defa

Boşnakları bozguna uğrattı. Ancak, serdar-ı ekrem Ömer Paşa'nın son askeri sevki Boşnakları gerektiğinden fazla ezmiş olmasına rağmen yine de Boşnaklardan asker alınamamıştır"¹

1878 ile birlikte Boşnakların Türkiye'ye göç etme nedenleri ve bölgedeki tartışmalar Bosna, Sırp ve Makedon arşivleri kullanılarak aktarılmış. Genel göç etme nedenlerinden detaylı örnekler verilmiş. Bölgenin arşivi kullanılarak bu şekilde bir çalışma yapılması bilimsel açıdan bölgenin arşiv durumunu bilmemizi sağladığı gibi olayı diğer arşivlerle de çaprazlama olanağı sağlamaktadır. Bu açıdan eserde arşiv belgeleri iki kısımda kullanılmış diyebiliriz. Balkan coğrafyasının arşivleri olan Boşnak, Sırp, Avusturya-Macaristan ve Makedon arşivleri Boşnakların göç etme nedenleri ve tartışmaları konusunda kullanılmış. Osmanlı arşivleri ise; daha yoğun bir şekilde Türkiye'ye göç etme ve Türkiye'deki iskân konusunda kullanılmış.

Kitabın tarihine baktığımızda hayli uzun bir dönemi kapsadığını görüyoruz. 1878-1934 çok sıkıntılı ve değişken bir dönem. Bu tarihler arasındaki Boşnakların göç etme neden ve sonuçlarını incelemek detaylı ve dikkatli bir çalışma istiyor. Çünkü; herhangi bir kelimeden dolayı konu çok farklı anlaşılabilir yada yorumlanabilir. Bu tarihlere baktığımızda da birkaç geçişin olduğunu görüyoruz. II. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Dönemi daha da önemli Cumhuriyetin ilan edilmesi gibi geçişler görülmektedir. Kitabın en dikkat çeken özelliklerinden birisi hem Osmanlı dönemindeki muhacir iskan ile Cumhuriyet dönemindeki muhacir iskanında belli bir siyasi anlayışın ortaya çıkmasıdır. Bu açıdan Osmanlı dönemindeki muhacir iskânı Anadolu'nun Müslüman Türkleştirilmesi iken, Cumhuriyet döneminde ise tamamen Türkleştirmeye odaklanmış olmasıdır. Bu iki anlayışın ortaya çıkması ve baskın olması Anadolu'daki bazı etnik grupların asimile olması yada bastırılması anlamına gelmektedir. Yine kitaba göre bu grup Kürtler olarak görünmektedir. Hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyetin gerek Balkan muhacirlerini iskan etmesi gerekse Anadolu içindeki karıştırı- barıştırı usulü bu anlayışın ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kitapta bu olgunun oluşmaya başlaması yâda oluşturulmaya çalışılması bazı hataları da beraberinde getirmiştir. Bu da ikinci el bazı kaynak kullanımındaki sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Örneğin; kitabın 268. sayfasında Sultan Abdülhamid'in siyasi Hatıratım'dan bir alıntı yapılmış. Buna göre “ *Rum ilinde ve bilhassa Anadolu'da Türk unsurunu kuvvetlendirmek ve*

¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, Haz. Yusuf Halaçolu, Çağrı Yayınları, İstanbul:1980, s. 80

her şeyden evvel de içimizdeki Kürtleri yoğurup kendimize maletmek şarttır”, cümlesi dikkat çekiyor. 871 nolu dipnotta ise kaynakçası verilmiş.²

Bu kaynak kullanılırken ve alıntı yapılırken II. Abdülhamid'in Siyasi hatıratım başlıklı eseri üzerine olan tartışmalar hatırlanması gerekiyordu. Prof. Dr. Ali Birinci'nin bu konuda yazmış olduğu makale hatıra konusunda son noktayı koymaktadır.³ Kitapta bu şekilde bir alıntı yapılması ve ona göre bir devlet politikası ortaya çıkarması hatayı da beraberinde getirmektedir. Sayın Emgili, alıntıya göre bir yargıya varmış. “*Yukardaki düşünceyle devlet, Türk ve Müslüman olmayanları Osmanlı sınırları içine kabul etmemeye başladı.*” Sayın Emgili bu cümleye de dipnot düşmüş. 782 numaralı bu dipnotta göre kaynaklar; Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Sarender yayınları, Trabzon;2006; Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, TTK, Ankara:1999; Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, Madison, 1985. Bu kaynaklar dipnot olarak düşülmesine rağmen, sayfa numarası verilmemiş. O halde sayfaya bakmaksızın bu 3 kitabın genelinde Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim ve Türk olmayanları kabul etmediği anlamı çıkıyor. Oysaki bu 3 kaynak okunduğunda ve arşiv belgelerine bakıldığında II. Abdülhamid döneminde etnik ve dini yapısı ne olursa olsun Osmanlı topraklarına iskân edilen muhacirleri görebiliyoruz.

Kitabın en önemli özelliklerinden birisi, Sayın Emgili'nin göçmen köylerine giderek Boşnakların yaşayış şekillerini bizzat görmesi ve göçmen nesil ile mülakat yapmasıdır. Bu gibi alan çalışmaları hem tarihsel bilginin doğruluğu hem de göçmen sosyo- psikolojini anlamak için son derece önemlidir. Bu gibi eserler yazılırken Sayın Emgili'nin yapmış olduğu bu çalışma örnek teşkil edecektir. Bu mülakatın hangi başlık altında değerlendirildiğine bakacak olursak, Boşnak Muhacirler ve Türkiye'ye Uyum Süreçleri başlığını görüyoruz. Mülakatın bu başlık altında değerlendirilmesi tarihi süreci askıya almış oluyor. Normalde yapılması gereken şey, Sayın Emgili'nin arşiv belgeleri ve kaynaklar eşliğinde ilk göç eden Boşnakların Türkiye'ye uyumunu irdelemek olmalıydı. Her ne kadar göçmen kuşak şifahi olarak uyum hakkında bilgi veriyor olsa da tarihçi tarafından bu durum; devlet, toplum, göç ve göçmen paralelinde incelenmesi gerekiyordu. Mülakatta verilen bilgiler son derece önemli. Ancak bu başka bir alt başlık halinde verilmesi daha

² Sultan Abdülhamid, *Siyasi hatıratım*, 5. Baskı, Dergah Yayınları; İstanbul:1987, s. 73

³ Ali Birinci, “Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi”, *Divan İlmi Araştırmalar*, sayı 19, (2005-2), s. 177-194

doğru olurdu. Çünkü okuyucu ilk göçmenlerin uyumunu önceki anlatım ve disiplinde olduğu gibi belgeler ışığında görmek isteyebilir.

Bu eserin göç tarihçiliğine katkı sağlayacağı şüphesizdir. Temennimiz, bu gibi eserlerin daha fazla yazılmasıdır. Çünkü konu hem güncel hem de önemli. İnsanların aile bağlarını merak etmesinden Türkiye'nin sosyo-kültürel ve siyasi tarihini sağlıklı bir şekilde anlamak istiyorsak; bu konular üzerinde daha fazla çalışmalar yapmalıyız. Bu çalışmasından dolayı da Sayın Fahriye Emgili'yi ayrıca tebrik ediyorum.